

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

6040

891.99

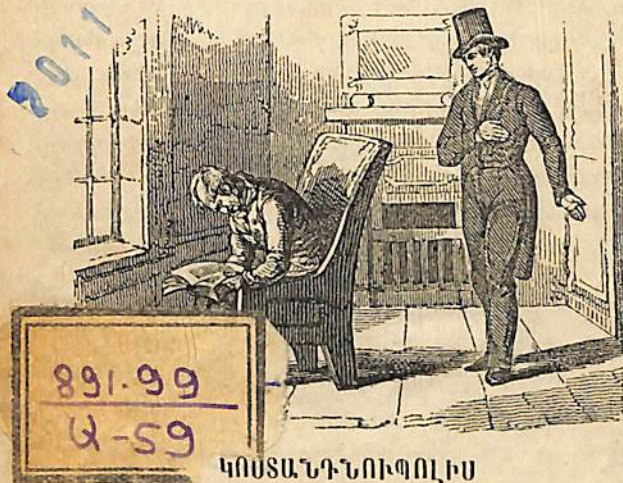
U-59

ԱՆՀԱԻԱՏՈՒԹԵԱՆ ԴԷՄ

“ՄՈՎՍԷՍ ՈՒՐ ԳՏԱԻ
ԱՅՍ ՕՐԷՆՔԸ”

էջ 7

ԵՐՐՈՐԴ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ԱՐԱՄԵԱՆ

1880

2003

1756

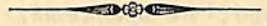

891.99

Q-59

ԱԿ:

ԱՆՀԱՒԱՏՈՒԹԵԱՆ ԴԷՄ

« ՄՈՎԱԷՍ Ո՞ՒՐ ԳՏԱԻ ԱՅՍ ՕՐԷՆՔԸ »

Մեծարոյ եւ տաղանդաւոր իրաւագէտ մը կը բնակէր գեղեցիկ քաղաք մը Սմերիկա: Անհաւատ, եւ մանաւանդ հայհոյիչ էր այս մարդը: Դրացիներն անգամ կը լռէին հայհոյութիւնները զորս կը թափէր նա իւր սեւ Ափրիկեցի սպասաւորին գլխուն, որուն հետ միշտ չարաչար կը վարուէր:

Օր մը այս մարդը հանդիպեցաւ բարեպաշտ Քրիստոնէի մը որ նոյնպէս իրաւագէտ էր, եւ ըսաւ անոր. «Բարեկամ, կ'ուզեմ քննել Քրիստոնէական կրօնին ճշմարտութիւնը. գիտե՞մ որ այս նիւթոյս վրայ խօսող շատ գիրքեր կան, բայց չեմ գիտեր թէ որը կարգամ. դուք անոնց որն յարմար կը դատէք: »

Բարեպաշտ իրաւագէտը զարմացաւ իւր անհաւատ բարեկամին այս հարցման վրայ, եւ ըսաւ. «Բարեկամ, Քրիստոնէական կրօնին ճշմարտութիւնը վաղուց պարտ էր ձեզ ստուգել, կը զարմանամ որ այսպիսի կարեւոր նիւթոյ քննութիւնը թողած էք մինչեւ ցարդ: »

«Այո, » ըսաւ միւսը, «այս քննութիւնը շատ առաջ ընելու էի, բայց չէի խորհեր թէ այնչափ կարեւոր է այս նիւթը, նա կը կարծէի մանաւանդ

190
39 P

Թէ գիտուն եւ աղատամիտ մարդոց՝ շատերն, իբրեւ չնչին ինչ կ'արհամարհեն Քրիստոնէութիւնը: Զիարդ եւ իցէ, ես հիմա կուզեմ խնամով քննել այս նիւթը, քանզի մահացու աստ մը ունիմ, ինչպէս կ'ըսէ բժիշկս, եւ որովհետեւ չեմ կարծեր թէ պիտի կրնամ երկար ասլրիլ, թերեւս տարի ու կէս, կամ, եթէ շատ աւելի՝ երկու տարի, հարկ կը համարիմ այս կարեւոր նիւթին վրայ վերջին որոշումս ընել: Ուրեմն ինչ գիրք կարդալ խրատ կու տաք ինձ: »

«Աստուածաշունչ գիրքը, » պատասխանեց բարեկամը:

Անհաւատը՝ զարմանալով բարեկամին այս պատասխանին վրայ, ինչպէս բարեկամն անոր առաջին հարցման վրայ զարմացած էր, ըսաւ. «Կարծեմ չհասկցաք միտքս. ես Աստուածաշունչին ճշմարտութիւնը քննել կ'ուզեմ: »

«Ձեր միտքը հասկցայ, » ըսաւ Քրիստոնեայ բարեկամը, «եւ այս աղագաւ կը խրատեմ զձեզ Աստուածաշունչ գիրքը կարդալ: Եթէ կամիք, ցուցնեմ պատճառներս: Նախ՝ վասն զի երբ նիւթոյ մը վրայ որոշում ընել կ'ուզենք, պարտինք գիտնալ քաջ թէ ինչ է այն նիւթը, եւ ապա որոշում ընել. արդ՝ անհաւատից շատը բնաւ չի գիտեր, կամ հարեւանցի իմն գիտէ թէ ինչ կայ Սուրբ գրոց մէջ: Երկրորդ՝ Սուրբ գրոց զօրաւորագոյն ասպացոյցները նոյն իսկ Սուրբ գրոց մէջ են, այսինքն անոր սրբութիւնը, իմաստութիւնը, բարութիւնը, խորութիւնը, այլովքն հանդերձ: »

«Եւ ուստի՞ սկսիմ. Նոր կտակարանէն, » հարցուց անհաւատը:

«Ոչ, » ըսաւ բարեկամը, «Հին կտակարանին սկիզբէն, Մննդոց գիրքէն: »

Անհաւատն Աստուածաշունչ մը գնեց, եւ տուն երթալով նստաւ եւ սկսաւ կարդալ զգուշութեամբ: Իւր սուր եւ կիրթ դատողութեամբ խիստ եւ անաչառ քննութիւններ կ'ընէր Սուրբ գրոց ճշմարտութիւններուն վրայ: Քրիստոնեայ բարեկամը շատ անգամ այցելութեան գալով կը գտնէր զնա Աստուածաշունչ կարդալու զբաղած: Անհաւատը կը խօսէր եւ կը վիճէր անոր հետ համարձակ շատ բաներու վրայ: Այս ինչ բանը կ'ընդունէր, այն ինչ բանը կը գտնէր ազդու եւ գեղեցիկ, կար նաեւ բան որուն չեմ կրնար հաւատալ կ'ըսէր:

Իրիկուն մը քրիստոնեայ իրաւագէտն անհաւատին տունը երթալով տեսաւ որ բարեկամը կը ձեմէր սենեկին մէջ այնպէս մտախորհ՝ որ չիմացաւ անոր գալուստը: «Միթիւն խորհուրդներու մէջ ընկղմած կը տեսնեմ զձեզ. » ըսաւ բարեկամը խօսել սկսելով, «Ի՞նչ է այդ խորին մտածութեան պատճառը: »

«Տասը պատուիրանները կարդացի, եւ անոնց վրայ կը խորհիմ, » ըսաւ անհաւատը:

«Այդէկ, ի՞նչ կը խորհիք այն պատուիրաններուն վրայ, » հարցուց միւսը:

«Նախ ըսեմ ձեզ ինչ որ կը խորհէի առաջ, » ըսաւ անհաւատը: «Ես կը կարծէի թէ Մովսէս լեռները պտտող աւազակաց գունդի մը առաջնորդ էր, եւ իւր հանձարովը եւ խորագիտութեամբ ձեռք բերաւ վերին իշխանութիւնը սնապաշտ ժողովրդեան մը վրայ, եւ թէ Սինա լեռան վրայ ա-

րուեստիւ վառուած կրակ երեւցունելով զարմացուց իւր սպուշ հետեւողները, որոց երկիւղախառն սնապաշտութիւնը կարծեցուց անոնց թէ գերբնական տեսիլ էր այն: »

« Հիմա, ի՞նչ կը խորհիք, » ըսաւ բարեկամը:

« Այն օրէնքին այլեւայլ յատկութիւնները դիտելով, » ըսաւ անհաւատը, « կը խորհիմ թէ կըրնամ արդեօք անոր մէջ սխալ մը գտնել կամ բան մը յաւելուլ անոր վրայ, կամ բան մը պակսեցունել անկէ, որպէս զի կատարեալ ընեմ, բայց չեմ կրնար, քանզի արդէն կատարեալ է: Կը տեսնեմ որ առաջին պատուիրանն առ Աստուած կ'ուղղէ զմեզ, որպէս զի սիրենք զնա եւ պատուենք բոլոր սրտով. եւ այսպէս ընել յիրաւի է: Եթէ Աստուած մեր արարիչը, պաշտպանը եւ գերագոյն բարերարն է, պարտինք իբրեւ արարիչ, պաշտպան եւ բարերար սիրել եւ պատուել զնա միայն՝ եւ ոչ զայլ ոք: »

« Երկրորդ պատուիրանը կ'արգելու կռապաշտութիւնը, եւ այս եւս յիրաւի է: »

« Երրորդը կ'արգելու երդնուլ յանուն Աստուծոյ յանպէտս եւ ի զուր: »

« Չորրորդը կը հաստատէ Աստուծոյ պաշտօն մատուցանելու որոշեալ ժամանակ: Եթէ գոյ Աստուած, պարտինք պաշտել զնա. արտաքին մեծարանք պէտք է ներքինը յայտնելու: Եթէ զԱստուած պաշտել պէտք է, պէտք է նաեւ այս պաշտօնման համար որոշեալ ժամանակ, որպէս զի բոլոր մարդիկ պաշտեն զնա միաբան եւ անխափան: Իսկ զԱստուած պաշտելու համար եօթնեկին մէկ օրը ոչ շատ է եւ ոչ քիչ: »

« Հինգերորդ պատուիրանը կը ցուցնէ պարտաւկանութիւններ որ ընտանեկան կապակցութեանէ յառաջ կու գան: »

« Միւս պատուէրները կ'արգելուն ուրիշներուն կենաց, պատուոյն կամ համեստութեան, ընչից եւ համբաւոյն դէմ վնասներ: »

Ապա տասն պատուիրանաց այս վերջին մասին վրայ գեղեցիկ խորհրդածութիւն մը ընելով, « կը տեսնեմ որ, » ըսաւ, « իւրաքանչիւր պատուիրան յիշեալ չորս տեսակ վնասուց զլիսաւորը կ'արգելու. զորօրինակ, սպանութիւնն, իբրեւ մեծագոյն վնաս կենաց, չնութիւնը՝ համեստութեան, գողութիւնն՝ ընչից, եւ սուտ վկայութիւնը՝ համբաւոյ: Մեծագոյն վնասուք կը հասկցուին անտարակոյս նաեւ փոքրագոյնը, զորօրինակ, սպանութեամբ կը հասկցուի ուրիշին կենաց դէմ ամէն փոքր վրնաս, չնութեամբ՝ համեստութեան դէմ ամէն վրնաս, նոյնպէս իմա եւ վասն այլոց: Հուսկ յետոյ օրէնքը կ'ամբողջանայ եւ կ'ըլլայ կատարեալ պատուէրով մը որ կ'արգելու ընկերին դէմ ամէն անդէպ կամ անվայել բաղձանք: »

« Կը խորհիմ նաեւ որ, » ըսաւ անհաւատը, « Մովսէսէս ո՞ւր գտաւ այս օրէնքը: Մովսէսի ժամանակին ազգերն, ինչպէս Եգիպտացիք եւ այլք, կռապաշտ էին եւ չունէին այսպիսի օրէնք. Յոյնք եւ Հռոմայեցիք անգամ որ ետքը այնպէս անուանի եղան իմաստութեամբ եւ աշխարհավարութեամբ, նոյնպէս կռապաշտ էին, եւ չկրցան ասոր նման օրէնք մը շինել: Մովսէս ո՞ւր գտաւ ուրեմն այս օրէնքը, որ այնպէս ի վեր է քան զիմաստութիւն եւ զիլիխսփայութիւն լուսաւորեալ ազգաց: Մովսէս այնպի-

սի դարու մէջ ասրեցաւ, որ մեր դարուն հետ բազդատուելով կրնայ կոչուիլ բարբարոսական, բայց եւ այնպէս Մովսէս այնպիսի օրէնք մը տուաւ, որուն մէջ բոլոր յաջորդ դարերու գիտունք եւ փիլիսոփայք չեն կրնար սխալ մը գտնել: Ո՞ւր գտաւ Մովսէս այս օրէնքը. միթէ իւր դարուն բոլոր մարդոց իմաստնագոյնն էր որ այսպիսի գործի մը ձեռնարկեց. ոչ: Յայտնի է ուրեմն թէ ուստի առաւ Մովսէս այս օրէնքը. յերկնուստ, Աստուծմէ: Ապա ուրեմն պէտք է ընդունել թէ Սուրբ գիրքը ճշմարիտ է: »

Անհաւատը շարունակեց հետեւել Աստուածաշունչ գրոց, եւ օր քան զօր աւելի տեղեակ եղաւ անոր: Այս քննութեան արդիւնքը սա եղաւ, որ այս մարդը եղաւ նոր մարդ, թողուց հայհոյութիւնը, երդումն որ առաջ անոր ընտանի էր՝ շատ ատելի եղաւ, եւ կը յանդիմանէր իւր նախկին զուարճաբան ընկերները, երբ կը լսէր անոնց երդուելը: Երդման անպիտանութիւնը կը ցուցնէր անոնց եւ կ'ըսէր. « Հիմա կը տեսնեմ թէ որչափ ցաւալի եւ զզուելի է երդումը, եւ կը զարմանամ թէ ինչպէս չէի տեսներ առաջ: » Անհաւատը որ այլ եւս չէր անհաւատ՝ ֆրիստոնէութեան ճշմարտութեան վրայ հաստատուն հաւատով երեք տարի եւս ասրելով մեռաւ:

Այս անհաւատին Սուրբ գիրքը քննելուն արդիւնքը կը ցուցնէ թէ որչափ ճշմարիտ էր անոր բարեկամին դիտողութիւնը թէ Աստուածաշունչին ճշմարտութեան հզօրագոյն ասպացոյցը նոյն իսկ Աստուածաշունչին մէջ է: Անհաւատը շատ անգամ կը սկսին կարդալ Սուրբ գիրքը որպէս զի անոր

ստութիւնը ցուցնելու փաստ գտնեն, բայց ի զարմացումն իւրեանց, փոխանակ անոր ստութեան ասպացոյց գտնելու, անոր ճշմարտութեան եւ աստուածային ծագման ասպացոյց կը գտնեն: Այս անհաւատը տեսնելով որ Մովսիսական օրէնքը ուրիշ հին ազգաց օրէնքներուն նայելով կատարեալ եւ գերազանց էր, ուրիշ բան չկրցաւ ընել բայց եթէ ընդունել անոր աստուածային ծագումը: Այս համոզումը բանաւոր թուեցաւ անոր քան իւր նախկին կարծիքը թէ Մովսէս արուեստիւ եւ հնարիւք խաբած էր Հրեաները: Բայց Աստուածաշունչին աստուածային ծագումը ցուցնող փաստ այն միայն չէ որով այս անհաւատն համոզուեցաւ: Ուրիշ փաստ է Սուրբ գրոց այլեւայլ մասերուն մէջ գտնուած վարդապետութեանց սքանչելի միութիւնը կամ համաձայնութիւնը: Աստուածաշունչը կը բաղկանայ 66 մասերէ, եւ գրուած է 40 հեղինակներէ որ իւր 1600 տարուան միջոցի մէջ ասրած են այլեւայլ ժամանակ: Ոմանք թագաւոր էին, այլք՝ ձկնորս: Այս այլեւայլ մասանց մէջ պատմուած դէպք, նկարագրուած տեսարանք, շատ կը տարբերին իրարմէ, բայց կրօնական վարդապետութիւնք եւ բարոյական պատուէրք նոյն են եւ նման, միայն աւելի վսեմ եւ բացայայտ են նորագոյն մասերուն քան հնագոյններուն մէջ: Սուրբ գրոց վերջին հեղինակին Յովհաննու վարդապետութիւնները կը լրացնեն չնքը զոր սկսած էր Մովսէս, առաջին հեղինակը: Հին կտակարանն ի սկզբանէ մինչեւ վերջը լի է մարգարէութեամբք գալու Մեսիային վրայ. Նոր կտակարանը կը պատմէ մարգարէութեանց համեմատ արդէն եկած Մեսիային վարքը

եւ վարդապետութիւնը: Ի՞նչպէս կրնանք մեկնել այս 66 գրոց, եւ այլեւայլ ժամանակ իրարմէ զատ ապրող այնչափ հեղինակաց համաձայնութիւնը: Այս համաձայնութիւնը չի կրնար յառաջ գալ մարդկային ազդեցութենէ, քանզի ոչ մարդու մը եւ ոչ բազում մարդոց ազդեցութիւնը կրնար տեսել այնպէս երկայնաձիգ ժամանակ: Այս համաձայնութիւնը չէր կրնար յառաջ գալ, եթէ գրողներն առաջնորդուած չլլային աստուածային զօրութենէ մը: Սուրբ գրոց ճշմարտութիւնը եւ աստուածային ծագումը կը տեսնուին նաեւ ճշդութենէն որով կը նկարագրուին հոն մարդոց բարքը եւ վարքը: Աստուածաշունչն իբր թէ լուսանկարով առնուած պատկեր է մարդկային սրտին, եւ նկարին ճշմարտութիւնը զօրեղ ասպացոյց է նոյն իսկ գիրքին ճշմարտութեան: Սուրբ գրոց մէջ նկարագրուած մարդիկ նոյն կիրքերն ունին զոր ունինք մենք: Աստուածաշունչն ինչպէս որ բարի մարդոց թերութիւնները չի ծածկեր, այլ կը յանդիմանէ այն մարդիկ եւ կը յորդորէ ասպաշխարհէ, նոյնպէս չար մարդոց գովելի գործերն յիշելու զանց չընեն: Միտով բանիւ, Աստուածաշունչը ճիշդ այնպէս կը նկարագրէ զմարդիկ ինչպէս որ են, եւ ինչպէս մենք փորձիւ կը տեսնենք այսօր:

Սուրբ գրոց աստուածային ծագումը ցուցնող փաստերէն զորս կրնայինք յիշել՝ մին միայն կ'ուզենք ակնարկել, այսինքն՝ անոր բարոյական ազդեցութիւնն անոնց վրայ որ կը կարդան զայն եւ անոր պատուէրներուն կը հնազանդին: Սուրբ գիրքն ուշադրութեամբ կարդալը փոխեց վերոյիշեալ անհաւատին բարքը եւ վարքը: Անհաւատը ոչ միայն

թողուց անհաւատութիւնը, այլեւ հայհոյութիւնները, սպասաւորին հետ չարաչար վարումը եւ ուրիշ չար սովորութիւններ, եւ եղաւ նոր մարդ: Աստուածաշունչը, իւր ազդեցութեան անսացողները կ'ազնուացունէ, կը մաքրէ եւ ամէն բանի մէջ կ'ընէ զանոնք լուսագոյն: Ոմանք արդարեւ Աստուածաշունչը կարդալով չեն ըլլար լուսագոյն, վասն զի չեն տար տեղի անոր ազդեցութեան: Բայց ով որ կը հնազանդի Սուրբ գրոց պատուէրներուն, կ'ըլլայ լուսագոյն մարդ, լուսագոյն հայր, ամուսին, բարեկամ, քաղաքացի, արժանի ուրիշներուն յարգանաց, եւ կատարող այն բաները որ ընդունելի են Աստուծոյ: Գիրք մը որ այսպէս առ Աստուած կը ձգէ զմարդիկ՝ հարկաւ Աստուծոյ է: Աստուածաշունչը կը ցուցնէ մարդոց թէ ինչպէս կրնան ընդունել Աստուծոյ ներում, մխիթարութիւն ի վիշտս, յոյս եւ ուրախութիւն ի ժամու մահուան եւ յաւիտենական կեանք: Սուրբ գիրքը կը ցուցնէ կենաց հացը, որմէ եթէ ուտէ մարդ՝ երբէք չանթեւար, եւ կենդանի ջուրը՝ որմէ եթէ լամ՝ երբէք չի ծարաւիր: Թերեւս գտնուին ըսողներ թէ այսպիսի հաց չկայ, եւ ոչ այսպիսի ջուր: Հարիւրաւոր, հազարաւոր, բիւրաւոր մարդիկ կը վկայեն ի փորձոյ, թէ Քրիստոս է այն հացը եւ այն ջուրը, վասն զի ի նմա եւ ի ծառայութեան նորա գտած են յագուրդ իրենց հոգեւոր քաղցին եւ ծարաւոյն: Եթէ ըսէր մէկը մեզի թէ լոյս եւ ջերմութիւն տուող արեգակ չկայ, ի՞նչ պատասխան կու տայինք անոր: Ո՞չ ասպաքէն կ'ըսէինք թէ գիտենք որ արեգակ կայ, վասն զի տեսած ենք անոր լոյսը եւ զգացած ենք ջերմութիւնը: Ով որ

կը կարդայ Սուրբ գիրքը եւ կը հնազանդի անոր պատուէրներուն, կրնայ նոյնպէս տեսնել եւ զգալ թէ կենաց հացը որուն վրայ կը խօսի այն գիրքը՝ է արդարեւ կենաց հաց, եւ կենդանի ջուրը որուն վրայ կը խօսի՝ է ճշմարտապէս կենաց ջուր: Երանի՛ թէ այս տետրակը կարդացող ամէն մարդ սորվէր փորձով թէ ինչ մեծ ապացոյց է այս Սուրբ գրոց ճշմարտութեան եւ աստուածային ծագման:

ԳԱՂԻԱՅԻ ԱՆՀԱԻԱՏԻՆ ՐՈՒՍՈՅԻ ԿՐԹՈՒԹԵԱՆ ՃԱՌԷՆ
ՔԱՂՈՒԱՄ

«Կը խոստովանիմ թէ ինչպէս որ Աւետարանին սրբութիւնը կ'ազդէ իւր զօրութիւնը սրտիս, նոյնպէս բոլոր Սուրբ գրոց գերազանցութիւնը կը հիացնէ զիս: Կարդա մեր փիլիսոփաներուն բանիբուն գրուածները, պիտի տեսնես թէ ինչ ստորին են անոնք Սուրբ գրոց քով: Միթէ հնար է որ այսչափ պարզ միանգամայն վսեմ գիրք մը ԵՄԱՅ լոկ մարդու գործ: Միթէ հնար է որ այն սրբազան անձը որոյ պատմութիւնն ունի այն գիրքը՝ ԵՄԱՅ լոկ մարդ: Միթէ կը խօսի՞ երբէք Յիսուս իւր ցնորամիտ ոք կամ փառասէր աղանդաւոր: Ի՛նչ քաղցր եւ յստակ է անոր վարդապետելուն կերպը, քանի՛ շնորհալի եւ ազդու են խօսքերը, որչափ վսեմ՝ առակաները, որպիսի խորին իմաստութեամբ լի՝ քարոզները, որչափ ճշմարիտ, արագ եւ պատրաստ՝ պատասխանները, եւ ինչ մեծ՝ իւր կրից վրայ իշխանութիւնը: Ո՞ր մարդը, ո՞ր փիլիսոփան կրնայ այնպէս ասարիլ եւ մեռնիլ, ինչպէս ասլրեցաւ եւ մեռաւ Յիսուս, առանց ցուցնելու տկարութեան կամ սնափառութեան նշան:

Երբ Պղատոն բարի մարդը նկարագրելով կ'ըսէր թէ այնպիսին բազմադիմի զրպարտութիւններով կ'ամբաստանուի իրեւ չքնաղ առաքինութեանց տէր, ճիշդ Յիսուսի վարքը կը նկարագրէր: Արդարեւ այնպէս սքանչելի նմանութիւն ունի Պղատոնի արդարին նկարագիրը Քրիստոսի վարուց հետ, որ եկեղեցւոյ հարք տեսան եւ վկայեցին:

Սոկրատ առանց ցաւի եւ առանց խայտառակութեան մեռնելով, դիւրաւ կրցաւ պահել իւր պատիւը մինչ ի վախճան իւր: Սակայն, եթէ անոր մահն այսպէս չպակէր անոր կեանքը, տարակուսելի է թէ արդեօք Սոկրատ իւր բոլոր իմաստութեամբն աւելի՞ էր քան սնափառ իմաստակ մը: Կ'ըսուի թէ Սոկրատ է հայր բարոյականի. բայց միթէ մարդիկ յառաջ քան զնա անգէ՞տ էին բարոյականութեան սկզբանց: Սոկրատ պատմեց առաքինի մարդոց վարքը որ եղան յառաջ քան զնա, եւ պատուիրեց հետեւիլ անոնց: Դեռ Սոկրատ արդարութեան սահմանը տուած չէր, Արիստիտէս արդարութիւն կը գործէր: Յառաջ քան զվարդապետելն Սոկրատայ թէ հայրենասիրութիւնը պարտք է, Լեւոնիդաս իւր կեանքը դրաւ հայրենեաց համար: Դեռ գոված չէր Սոկրատ ժուժկալութիւնը, ժուժկալ ժողովուրդ էին Սպարտացիք, եւ ոչ դեռ առաքինութիւնը սահմանած էր, մինչ Յունաստան լի էր առաքինի մարդերով:

Յիսուսի գալով, կը տեսնենք որ անիկա բոլորովին նոր, մաքուր եւ բարձր առաքինութիւն սահմանեց, եւ ինք եղաւ առաջին որ սորվեցուց զայն բանիւ եւ օրինակաւ: Բայց ո՞ւր կրցաւ գըտնել Յիսուս այս բարոյականը. միթէ իւր ազգին

եւ հայրենակիցներուն մէջ: Կոյր նախանձաւորութեամբ մոլեգնեալ ազգի մը մէջ յայտնուեցաւ Յիսուսի մեծ խնաստութիւնը, եւ այն որ մարդոց խոնարհագոյնը կը համարուէր երկրիս վրայ, եղաւ գերազոյն քան զամենայն մարդիկ:

Եթէ Սոկրատայ մահը բաղդատենք Յիսուսի մահուան հետ, դարձեալ անհուն տարբերութիւն կը տեսնենք: Սոկրատ մեռաւ իւր բարեկամներուն հետ խաղաղութեամբ խօսելով խնաստասիրութեան վրայ: Յիսուս բոլոր ազգէն նախատուած եւ զրպարտուած մատնուեցաւ նախատական մահուան եւ աւանդեց հոգին անհնարին ցաւերու մէջ: Սոկրատ օրհնեց զայն որ մահագեղը տուաւ անոր լալով: Յիսուս դառնակսկիծ չարչարանաց մէջ աղօթեց իւր անողորմ խաչահանուաց համար: Եթէ Սոկրատայ կեանքը եւ մահը վայելուչ էին փրկիսօփայի, Յիսուսի կեանքը եւ մահը վայելուչ են Աստուծոյ: Կան որ առասպել կը համարեն Յիսուսի պատմութիւնը որ առասպելաբանութեան նշան ամենեւին չունի. ուր Սոկրատայ պատմութիւնը զոր իբրեւ աներկբայելի կ'ընդունին՝ չունի այնչափ ապացոյց որչափ Յիսուսի պատմութիւնը: Բայց Յիսուսի պատմութիւնը կեղծ համարողներն ուրիշ բան չեն ըներ եթէ ոչ բանաւորը կարծել անբանաւոր, եւ անբանաւորը՝ բանաւոր, քանզի աւելի հակառակ է ուղիղ բանի ընդունել թէ շատեր միաբանեցան սուտ պատմութիւն մը հնարելու, քան ընդունել թէ արդարեւ եղաւ Աւետարաններուն մէջ պատմուած վարքն ունեցող անձ մը: Դիտողութեան արժանի է մանաւանդ որ Հրեայք կարող չէին այն կերպով վարդապետել, եւ չունէին դա-

ղափար այն բարոյականին վրայ զոր կը սորվեցունէ Աւետարանը, եւ որ է այնպէս սքանչելի եւ աննման, որ զայն հնարողներն իբր խաբեբաներ աւելի զարմանալի մարդիկ ըլլալու էին քան այն Անձը որ այն բարոյականին իբրեւ տէր կը պատմուի: »

ԱԻԵՏԱՐԱՆԻՆ ՃԵՄԱՐՏՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ ՓԱՍՏ

Աւետարանը գրողները պարզամիտ, տգէտ եւ ստորին աստիճանի մարդիկ ըլլալով, չէին կարող ինքնին հնարել եւ տարածել այնպիսի նուրբ եւ սքանչելի կերպով կապակցեալ խորհական կրօնք մը, ինչպիսի պիտի ըլլար Քրիստոնէութիւնը եթէ ճշմարիտ չըլլար: Աւետարաններուն պատմութիւնը լի է անկեղծութեան, պարզմտութեան, հաւատարմութեան եւ ճշմարտութեան նշաններով, այնպէս որ Քրիստոնէութեան ոխերիմ թշնամիք անգամ չկրցան խաբէութեան ու խարդախութեան փոքր նշան մը գտնել այն գրուածներուն մէջ: Ապա ուրեմն Քրիստոնէութիւնն աւետարանիչներուն հնարքը չէ իբր խաբեբաներու, մանաւանդ որ անոնք այսպիսի խաբէութենէ ոչ շահ կրնային սպասել եւ ոչ զօրութիւն, ընդհակառակն հալածանք, նեղութիւն եւ մահ, ինչպէս եղաւ իսկ: Հարկ է ուրեմն ըսել թէ, եթէ անոնք խաբեբայ էին, սուտ խօսեցան ի միաս իրեանց, եւ հակառակ ընտելեան մարդկային գործողութեանց որոց շարժառիթն ընդհանրապէս շահն է:

Առաքեալը կը քարոզէին ստույթիւնը յաւիտենական դատապարտութեան տակ ձգող հաւատք մը, մինչ իրենք, ըստ կարծեաց անհաւատից, այն հա-

ւատքը ստուգեամբ կը հաստատէին . անարգութեամբ եւ առանց շահու կը ջանային խաբել զաշխարհ ըստ անհաւատին , մինչ , գիտենք , եւ անհաւատք իսկ կը խոստովանին , թէ անոնք ծանր աշխատութիւն եւ անհնարին տառապանք կը կրէին բոլոր մարդոց արդարութիւն սորվեցունելու : Միթէ հաւատալի է այս : Ո՛չ երբէք : Ամէն ողջամիտ մարդ պէտք է որ մերժէ այս այլանդակ կարծիքը , եւ խոստովանի թէ արդարեւ ճշմարտախօս եւ արժանահաւատ են աւետարանիչք :

ՄԱՆՆԷ ՓԱՌԱՅ ԶԱՄԲԱՅ

Մահը բարի մարդու մը համար ուրիշ բան չէ , եթէ ոչ հօրը տանը մէկ փոքր խաւարին սենեկէն դուրս , մութ դաւթի մը մէջէն անցնելով , երթալ ուրիշ մեծ եւ գեղեցիկ , շքեղ եւ լուսաւոր սրահ մը , ուր պիտի ընդունին զնա նոյն ինքն Աստուած :

Ո՛վ իմ երկնաւոր բնակարանիս լոյսը եւ փառքը , երանի թէ ծագէիք դէպ ի վար , եւ լուսաւորէիք այն մութ դաւթին այնպիսի պայծառութեամբ որ , երբ այն դաւթէն անցնելու կանչուիմ , փարատին երկիւղներս :

ՄԱՅ ԵՒ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՅ

Մահը եւ Քրիստոնեայն անգամ մը հանդիպելով իրարու , սկսան խօսել այսպէս .

Քրիստոնեայն . « Բարի եկար , ո՛վ անմահութեան դեսպան , բարի եկար , եւ հալար բարի : »

Մահ . « Ի՞նչ համարձակութիւն է այդ , ո՛վ որդի մեղաց , չէ՞ս երկնչիր իմ երեսէս : »

Ք . « Ո՛չ . բարի Քրիստոնեայն կրնայ աներկիւղ նայիլ քու երեսդ : »

Մ . « Կրնամ առանց դողալու նայիլ յիս որ կը նեղեմ գքեզ հիւանդութեամբ եւ ցաւերով . կրնամ համբերել այն ցուրտ քրտանց զորս կը կաթեցունեմ թեւերէս : »

Ք . « Այո , կրնամ . ատոնց եւ ոչ մին կրնայ երկիւղ տալ ինձ : »

Մ . « Կը գարմանամ . այդ աներկիւղութեան պատճառն ի՞նչ է , ըսէ որ հասկնամ : »

Ք . « Աներկիւղութեանս պատճառն այս է . գիտեմ որ թէպէտեւ այսպէս արագ մօտենալով ինձ , ժամանակ մը մարմինս պիտի նեղես , հոգւոյս վրայ զօրութիւն բնաւ չունիս : »

Մ . « Ո՛վ ես դու , ո՛վ մահկանացու , որ մօտենալս բնաւ զօրութիւն չունի քեզ դողացնելու : »

Քրիստոնեայն քաղցրութեամբ ժպտելով մահին երեսն ի վեր՝ ըսաւ . « Ես Քրիստոնեայ եմ , մահուան զօրութիւնը Յաղթողին արեամբ արդարացեալ : »

Անտեսն մահը կտրեց Քրիստոնէին շունչը , եւ երկուքը միանգամայն եղան աներեւոյթ : Միայն թէ փոս մը բացուած էր անոնց ոտքին տակ , եւ այն փոսին մէջ բան մը դրուեցաւ :

Մինչ ես կու լայի , յանկարծ երկնային ձայներ հնչեցին ականջիս . նայեցայ վեր եւ տեսայ Քրիստոնեայն ամպերուն մէջ : Անոր երեսը կը փայլէր այն խնդութեամբ զոր ունէր քիչ մը յառաջ քան զմահը , եւ ձեռուրները կցած էր կուրծքին վըրայ : Լուսեղէն հրեշտակներ ուրախութեան ձայներով մօտեցան անոր , ինքն եւս սկսաւ փայլիլ անոնց պէս : Անտեսն դարձեալ լայի , եւ փոսին մէջ նայելով տեսայ որ հոն դրուածը Քրիստոնէին մարմինն էր , հոգին թուած էր երկինք :

190
9

Ո՞ՐՆ Է ՈՒՂԵՒ

« Տէր, » ըսաւ Պր. Ապառուժ, « ես կեղծաւորութիւնը կ'ատեմ, ուստի եթէ կ'ուզես զիտնալ թէ ինչ եմ. քեզի կ'ըսեմ, անաստուած եմ: Արդարեւ շատ քիչ մարդ կը խոստովանի զինք անաստուած. բայց կարծեմ թէ մարդոց մեծագոյն մասն անաստուած է, ուստի եւ ես այս մեծ մասէն եմ: Մարդոց քսանէն տասնեւինը կ'ըսէ թէ կը հաւատայ Աստուծոյ, բայց չի հաւատար. քանզի, եթէ հաւատային մարդիկ Աստուծոյ նախախնամութեան, միթէ այսպէս կը տրտնջէին: Եթէ կը հաւատան Աստուծոյ ողորմութեան, ինչո՞ւ համար այսչափ քիչ կ'աղօթեն: Եթէ կը հաւատան Աստուծոյ դատաստանին, ինչո՞ւ համար այսչափ մարդիկ կ'արբենան, կ'երդնուն, կը խաբեն զիրար, եւ ամէն չարիք կը գործեն: Այո, տէր. մարդոց շատերն անաստուած են, բայց չեն համարձակիր ըսել ինչ որ են: Իսկ ես կը համարձակիմ ըսել, եւ կ'ըսեմ ահաւասիկ. Ոչ Աստուած կայ, եւ ոչ Սատանայ: »

Այսպէս կը խօսեր իւր բարեկամներէն մէկուն ծեր մարդ մը որ իմաստուն կը համարէր զինք եւ կը սարժէր եւս թէ միսիթարութեան համար կարօտ չէր ոչ կնոջ, ոչ զաւկի եւ ոչ բարեկամի:

« Ի՞նչ բանի կը հաւատաս ուրեմն, » հարցուց բարեկամը:

« Կ'ուզես զիտնալ թէ ի՞նչ բանի կը հաւատամ, » ըսաւ անաստուածը. « ըսեմ քեզի. կը հաւատամ եզան մնոյ խորովածի, լրագրի եւ ծխախոտոյ, քիչ գործելու եւ որչափ հնար է շատ վարձ առնելու: Ահա իմ դաւանութիւնս: Մարդուս գըլ-

խաւոր վախճանն է ձեռքը երկնցունել առնուլ ինչ որ կրնայ, եւ ինչ որ կ'առնու՝ պահել: »

« Բայց ասոնք անցաւոր բաներ են, » ըսաւ բարեկամը. « Ի՞նչ տեւական բարիք կը հաւատաս թէ կայ մարդուս համար: »

« Վեց ոտք երկայն եւ երեք ոտք լայն փոս մը, » ըսաւ անաստուածը. « մահն է մեծ Փրկիչ, եւ մեր մի միայն տեւական բաժինը: »

« Ուրեմն բոլոր յոյսդ ջնջում եւ կորուստ է, » ըսաւ միւսը:

« Այո, » ըսաւ անաստուածը. « եւ միթէ բաւական բարիք չէ՞: Քան զայս աւելի ի՞նչ կրնանք սպասել: »

« Ապա ուրեմն բոլոր մարդոց փրկիչը մահն է. այնպէս է, » հարցուց բարեկամը:

« Ես այսպէս կը հաւատամ, » ըսաւ Պր. Ապառուժ:

« Ահա, հիմա հասկցայ թէ ինչ է անաստուած մը, » ըսաւ բարեկամը: « Անաստուած այն մարդն է որ, կը հաւատայ թէ մահն է Աստուած, եւ ապականութիւնը կը պաշտէ իբրեւ թագաւոր թագաւորաց եւ տէր տերանց: Մինչ Քրիստոնեայք կը հաւատան կենաց, դուք կը հաւատաք մահուան: Այնչափ յիմար ես որ կը հաւատաս թէ միտքդ մեծագոյն միտքն է աշխարհիս վրայ, եւ այնչափ նուաստ ես, որ կը հաւատաս թէ մահը քան զկեանս զօրաւոր է: Ըսիր թէ չես հաւատար ոչ Աստուծոյ եւ ոչ Սատանայի: Բայց կը տեսնեմ որ կը հաւատաս մեծ զիւրի մը որ ստեղծեց զմարդ որպէս զի կորսնցնէ, եւ բոլոր աշխարհք ըրաւ իբրեւ մեծ գերեզման մը, ուր մարդիկ եւ անասունք, բարին

ՈՐՆ Է ՈՒՂԻՂ

« Տէր, » ըսաւ Պր. Ապառուով, « ես կեղծաւորութիւնը կ'ատեմ, ուստի եթէ կ'ուզես զիտնալ թէ ինչ եմ. քեզի կ'ըսեմ, անաստուած եմ: Սրբարեւ շատ քիչ մարդ կը խոստովանի զինք անաստուած. բայց կարծեմ թէ մարդոց մեծագոյն մասն անաստուած է, ուստի եւ ես այս մեծ մասէն եմ: Մարդոց քսանէն տասնեւինը կ'ըսէ թէ կը հաւատայ Աստուծոյ, բայց չի հաւատար. քանզի, եթէ հաւատային մարդիկ Աստուծոյ նախախնամութեան, միթէ այսպէս կը տրտնջէին: Եթէ կը հաւատան Աստուծոյ ողորմութեան, ինչո՞ւ համար այսչափ քիչ կ'աղօթեն: Եթէ կը հաւատան Աստուծոյ դատաստանին, ինչո՞ւ համար այսչափ մարդիկ կ'արբենան, կ'երգնուն, կը խաբեն զիրար, եւ ամէն չարիք կը գործեն: Այո, տէր. մարդոց շատերն անաստուած են, բայց չեն համարձակիր ըսել ինչ որ են: Իսկ ես կը համարձակիմ ըսել, եւ կ'ըսեմ ահաւասիկ. Ոչ Աստուած կայ, եւ ոչ Սատանայ: »

Այսպէս կը խօսեր իւր բարեկամներէն մէկուն ձեր մարդ մը որ խնաստուն կը համարէր զինք եւ կը պարծէր եւս թէ միսիթարութեան համար կարօտ չէր ոչ կնոջ, ոչ զաւկի եւ ոչ բարեկամի:

« Ի՞նչ բանի կը հաւատաս ուրեմն, » հարցուց բարեկամը:

« Կ'ուզես գիտնալ թէ ի՞նչ բանի կը հաւատամ, » ըսաւ անաստուածը. « ըսեմ քեզի. կը հաւատամ եզան մտջ խորովածի, լրագրի եւ ծխախոտոյ; քիչ գործելու եւ որչափ հնար է շատ վարձ առնելու: Ահա իմ դաւանութիւնս: Մարդուս գըլ-

խաւոր վախճանն է ձեռքը երկնցունել առնուլ ինչ որ կրնայ, եւ ինչ որ կ'առնու՝ պահել: »

« Բայց ասոնք անցաւոր բաներ են, » ըսաւ բարեկամը. « Ի՞նչ տեւական բարիք կը հաւատաս թէ կայ մարդուս համար: »

« Վեց ոտք երկայն եւ երեք ոտք լայն փոս մը, » ըսաւ անաստուածը. « մահն է մեծ Փրկիչ, եւ մեր մի միայն տեւական բաժինը: »

« Ուրեմն բոլոր յոյսդ ջնջում եւ կորուստ է, » ըսաւ միւսը:

« Այո, » ըսաւ անաստուածը. « եւ միթէ բաւական բարիք չէ՞: Քան զայս աւելի լ՞նչ կրնանք սպասել: »

« Ապա ուրեմն բոլոր մարդոց փրկիչը մահն է. այնպէս է, » հարցուց բարեկամը:

« Ես այսպէս կը հաւատամ, » ըսաւ Պր. Ապառուով:

« Ահա, հիմա հասկցայ թէ ինչ է անաստուած մը, » ըսաւ բարեկամը: « Անաստուած այն մարդն է որ, կը հաւատայ թէ մահն է Աստուած, եւ ապականութիւնը կը պաշտէ իրրեւ թագաւոր թագաւորաց եւ տէր տերանց: Մինչ Գրիստոնեայք կը հաւատան կենաց, դուք կը հաւատաք մահուան: Այնչափ յիմար ես որ կը հաւատաս թէ միտքդ մեծագոյն միտքն է աշխարհիս վրայ, եւ այնչափ նուաստ ես, որ կը հաւատաս թէ մահը քան զկեանս զօրաւոր է: Ըսիր թէ չես հաւատար ոչ Աստուծոյ եւ ոչ Սատանայի: Բայց կը տեսնեմ որ կը հաւատաս մեծ դիւի մը որ ստեղծեց զմարդ սրպէս զի կորսնցնէ, եւ բոլոր աշխարհք ըրաւ իրրեւ մեծ գերեզման մը, ուր մարդիկ եւ անասունք, բարին

եւ չարը հաւասարապէս կը թաղուին: Դուն այս դեւ աստուծոյ կը մատուցանես պաշտօն մը որ անոր հաճելի է: Մենք կը պաշտենք մեր Աստուածը սիրով, վստահութեամբ եւ փառաբանութեամբ. դուք կը պաշտէք ձեր աստուածն ատելութեամբ, երկիւղիւ եւ կասկածանօք: »

Այս խօսքին վրայ սկսաւ քիչ մը խորհիլ ողորմելին Աստուծոյ, քանզի իւր փիլիսոփայական հաւատքը քան որեւիցէ հաւատք նախամեծար կը համարէր, բայց ծանր թուեցաւ անոր լսել թէ դիւի մը երկրպագու է եւ ոչ այլ ինչ, ուստի եւ խոյս տուաւ: Այս խօսակցութիւնը լսելով ես, համոզուեցայ թէ մարդս քան զինք մեծ բանի մը հաւատալու է: Եւ եթէ մարդ մը չի հաւատար Աստուածաշունչին Աստուծոյն, որ կը սիրէ զմարդ եւ տուաւ իւր Որդին փրկիչ մարդկան, որ կը լսէ մեր աղօթքը եւ բոլոր խնդրողներուն կու տայ յաւիտենական օթեւան, եթէ, կ'ըսենք, մարդ մը չի հաւատար այս Աստուծոյ, պէտք է որ հաւատայ այնպիսի Աստուծոյ մը որ է անդութ, անդուք եւ սատակիչ: Ընթերցող, դուն Անաստուած ես թէ Քրիստոնեայ:

